MAXSUS PEDAGOGIKADA KORREKSION ISHLARNI RIVOJLANISH TARIXI VA BUGUNGI KUN ISTIQBOLLARI

Kimyo Xalqaro Universiteti talabasi

Farhodova Ruhsora Furqatjon qizi

+998950315131

ruxsorafarxodova3@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada maxsus pedagogikada korreksion ishlarning tarixiy shakllanish jarayoni, uning turli davrlardagi ilmiy-metodik yondashuvlari hamda rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Dastlabki korreksion amaliyotlarda tibbiy modelning ustuvorligi, keyinchalik pedagogik-psixologik yondashuvlarning shakllanishi va zamonaviy inklyuziv ta’lim tamoyillarining joriy etilishi batafsil yoritiladi. Shuningdek, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, multidisiplinar hamkorlik, neyropsixologik diagnostika, AKT va raqamli reabilitatsiya vositalarining qo‘llanilishi kabi bugungi kunning dolzarb yo‘nalishlari o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari maxsus pedagogikada korreksion ishlarni takomillashtirishning ilmiy-amaliy asoslarini, zamonaviy metodlar va innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning istiqbolli yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi. Maqola ilmiy hamda amaliy pedagoglar uchun metodik tavsiyalarni ham taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: Maxsus pedagogika, korreksion pedagogika, korreksion ishlar tarixi, defektologiya, surdopedagogika, tiflopedagogika, oligofrenopedagogika, inklyuziv ta’lim, reabilitatsiya, neyropsixologiya, individual yondashuv, multidisiplinar hamkorlik, zamonaviy texnologiyalar, AKT, ta’limda innovatsiyalar.

Maxsus pedagogika insonning rivojlanishidagi individual cheklanishlarni chuqur o‘rganadigan, maxsus ehtiyojli bolalarga ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning ilmiy asoslarini belgilaydigan mustaqil pedagogik yo‘nalishdir. Jamiyat taraqqiyoti davomida nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash, ularga ta’lim olish imkonini yaratish, reabilitatsiya va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini yo‘lga qo‘yish doimo dolzarb masala bo‘lib kelgan. Ayniqsa XX–XXI asrlarda tibbiyot, psixologiya, nevrologiya, sotsiologiya va pedagogikaning integratsiyalashuvi natijasida maxsus pedagogikadagi korreksion ishlar mazmuni tubdan o‘zgarib, yangi ilmiy konsepsiyalar bilan boyidi.

Korreksion pedagogika tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, uning rivojlanish jarayonida jamiyatning nogironlikka bo‘lgan munosabati, ta’lim tizimi tamoyillari, ilmiy-texnik taraqqiyot darajasi muhim o‘rin tutadi. Dastlabki davrlarda korreksiya asosan tibbiy va parvarishlashga qaratilgan bo‘lsa, keyinchalik pedagogik yondashuvlar, individual rivojlantiruvchi metodlar va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimi shakllandi. Bugungi kunda esa maxsus pedagogikada inklyuziv ta’lim g‘oyalari, funksional baholash, neyropsixologik intervensiya, raqamli reabilitatsiya texnologiyalari va multidisiplinar yondashuv korreksion ishlarning yangi bosqichini belgilamoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham maxsus pedagogika sohasiga katta e’tibor qaratilib, davlat ta’lim standartlari, maxsus maktablar faoliyati, inklyuziv ta’lim konsepsiyasi, bolalarda nuqsonlarni erta aniqlash va erta aralashuv xizmatlarini rivojlantirish borasida izchil islohotlar olib borilmoqda. Bu esa korreksion ishlarning samaradorligini oshirish, jahon tajribasini mahalliy sharoitga moslashtirish va innovatsion metodlarni amaliyotga tatbiq etishni taqozo etadi.

Mazkur maqolada maxsus pedagogikada korreksion ishlarning rivojlanish tarixiga nazar tashlanadi, sohadagi ilmiy-metodik o‘zgarishlar tahlil qilinadi hamda zamonaviy tendensiyalar va istiqbolli yo‘nalishlar yoritiladi. Tadqiqot maxsus pedagogikada

korreksion amaliyotning bugungi kundagi muammolari va yechimlarini aniqlashga, shuningdek, ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Maxsus pedagogikada korreksion ishlarning tarixiy shakllanish bosqichlarini biz quydagicha tartiblashimiz mumkin.

Dastlabki davrlar, tibbiy-parvarishlovchi modelning ustuvorligi: Maxsus pedagogikaning dastlabki taraqqiyot bosqichida nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’lim-tarbiya jarayoni ko‘proq tibbiy yondashuvga asoslangan. Antik davrlarda jismoniy va aqliy cheklanishga ega shaxslar jamiyatdan ajratilgan, o‘rta asrlarda esa ular diniy muassasalarda parvarishlangan. Bu davrlarda korreksion ishlarning maqsadi ko‘proq bolani parvarishlash, uni hayotiy ehtiyojlarini qondirish bilan cheklangan bo‘lib, pedagogik yo‘nalish hali shakllanmagan edi.[1]

XVIII–XIX asrlar, pedagogik yondashuvning shakllanishi: Ushbu davrda maxsus ta’limning ilk ilmiy asoslari shakllandi. Surdopedagogika, tiflopedagogika, keyinchalik oligofrenopedagogika bo‘yicha dastlabki maktablar ochila boshlandi. Masalan:

Sharl-Mishel de L'Epé kar bolalar uchun maxsus o‘quv muassasasini tashkil etdi.

Valentin Gay ko‘zi ojiz bolalar uchun birinchi ta’lim muassasasini tashkillashtirdi.

I. Itard va E. Segey aqliy rivojlanishida cheklanishi bo‘lgan bolalar uchun maxsus metodikalar yaratdilar.

Bu davr korreksion pedagogikaning ilmiy sohaga aylanishi, maxsus ta’lim mazmunining shakllanishi bilan xarakterlanadi.

XX asr, ilmiy-metodik yondashuvlarning kengayishi: XX asr boshidan boshlab korreksion pedagogika mustaqil fan sifatida rivojlandi. Psixologiya, nevrologiya, fiziologiya kabi fanlarning rivojlanishi korreksion ishlar samaradorligini oshirdi.

Ushbu davrda: Psixodiagnostika, rivojlantiruvchi o‘yin metodlari, nutq va kognitiv funksiyalarni rivojlantirish texnologiyalari, maxsus o‘quv dasturlari jadal shakllandi. Lev Vygotskiyning “nuqsonning tuzilishi” haqidagi nazariyasi, yaqin rivojlanish zonasi, kompensatsiya va korreksiya g‘oyalari maxsus pedagogika rivojiga kuchli turtki berdi.[2]

XXI asr, inklyuziv ta’lim va multidisiplinar yondashuv: Bugungi kunda maxsus pedagogika inklyuziv ta’lim tamoyillariga asoslanadi. Bunda nogironligi bo‘lgan bolalar umumiy ta’lim muassasalarida o‘qishi, individual rivojlanish dasturi asosida ta’lim olishi va psixologik-pedagogik xizmatlar bilan ta’minlanishi nazarda tutiladi.

Multidisiplinar jamoa quyidagilarni qamrab oladi: Maxsus pedagog, psixolog, logoped, neyropsixolog, defektolog, shifokor-pediatr, reabilitolog. Bunday yondashuv korreksion ishlarning aniq, ilmiy asoslangan va kompleks tarzda olib borilishiga imkon yaratadi.[3]

Maxsus pedagogikada korreksion ishlarning turlari va mazmuni, bugungi kunda korreksion ishlar quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: Nutq buzilishlarini korreksiya qilish, logopedik ishlar fonetik-fonematik rivojlanish, dizartriya, alaliya, umumiy nutq rivojlanmasligi kabi buzilishlarni bartaraf etishga qaratiladi. Kognitiv funksiyalarni rivojlantirish, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va idrokni rivojlantirishga doir mashqlar qo‘llaniladi. Ijtimoiy-moslashuvni shakllantirish, bolalarning muloqot ko‘nikmalari, ijtimoiy rollarni bajarishi, jamoaga moslashuvi rivojlantiriladi. Motorika va sensorika rivojlanishi, mayda va yirik motorika, sezgi organlarining faoliyati ustida ishlash korreksion amaliyotning muhim qismidir. Ta’limiy korreksiya, o‘qish, yozish, hisoblash ko‘nikmalarini o‘zlashtirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar bilan ishlashni o‘z ichiga oladi.[4]

Bugungi kunda O‘zbekistonda olib borilayotgan islohotlarga biz quydagilarni kiritishimiz mumkin: Inklyuziv ta’lim konsepsiyasining joriy etilishi. Maxsus maktablar va logopedik punktlar tarmog‘ining kengayishi. Rivojlanishida muammosi

bo‘lgan bolalarni erta aniqlash markazlarining faoliyati. Pedagogika oliygohlarida maxsus pedagog kadrlarni tayyorlashning modernizatsiyasi. Elektron didaktik materiallar, maxsus o‘quv ilovalari va mobil dasturlarning yaratilishi.

Dunyo amaliyotida esa quyidagilar keng qo‘llanilmoqda: Raqamli reabilitatsiya (AR/VR texnologiyalar), neyropsixologik treninglar, assistiv texnologiyalar (aqlli qurilmalar, kommunikatorlar), kognitiv-behavioral intervensiyalar, ota-onalar bilan hamkorlik modeli, uy sharoitida masofaviy korreksion xizmatlar. Bu tendensiyalar maxsus pedagogikaning yangi bosqichga ko‘tarilishini ta'minlamoqda.[5]

Shuningdek maxsus pedagogikada korreksion ishlarning hozirgi muammolariham mavjudki ularni quydagilar deyish mumkun: Malakali defektolog, logoped, tiflopedagog, surdopedagog yetishmasligi. Amaliyotga innovatsion texnologiyalarning sust joriy etilishi. Ota-onalar bilan ishlashning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani. Baholash tizimlarining yetarlicha standartlashmaganligi. Maktablar va bog‘chalarning moddiy-texnik bazasidagi kamchiliklar. Bu muammolarni bartaraf etish yangi ilmiy-tadqiqot yo‘nalishlarini shakllantirishni taqozo etadi.

Maxsus pedagogikaning rivojlanish istiqbollari quyidagilar bilan belgilash mumkun: Neyropedagogika va neyrotexnologiyalar asosida yangi metodikalar yaratish. 3D-modellashtirilgan sensorli muhitlar asosida reabilitatsiya jarayonini tashkil etish. Diagnostika va monitoring jarayonini sun’iy intellekt bilan avtomatlashtirish. Inklyuziv ta’limda mentorlik va koordinatorlar tizimini kengaytirish. Maxsus pedagoglar uchun o‘quv kurslari, malaka oshirish dasturlari va amaliyot maktablarini ko‘paytirish. Bu yo‘nalishlar kelgusida maxsus ehtiyojli bolalarga ko‘mak jarayonini yanada takomillashtiradi.[6]

Yig‘ilgan ilmiy ma’lumotlar va olib borilgan tahlillar maxsus pedagogikada korreksion ishlar tarixiy jihatdan murakkab, ammo izchil rivojlangan soha ekanini ko‘rsatadi. Korreksion pedagogika dastlab parvarishlovchi-tibbiy yondashuvdan boshlab, bugungi raqamli texnologiyalar, multidisiplinar hamkorlik va inklyuziv ta’lim

tamoyillariga asoslangan zamonaviy tizimga qadar keng qamrovli evolyutsiyani bosib o‘tgan. Soha taraqqiyotining har bir bosqichi ilmiy izlanishlar, tajribalar va jamiyatning nogironlikka bo‘lgan munosabatidagi o‘zgarishlar bilan boyib bordi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, maxsus pedagogikada korreksion ishlar samaradorligini oshirish uchun individual yondashuv, ilmiy asoslangan diagnostika, innovatsion texnologiyalar, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash va ota-onalar bilan hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, VR/AR muhitlari kabi innovatsiyalar korreksion jarayonni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

O‘zbekiston sharoitida so‘nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar – inklyuziv ta’limni rivojlantirish, maxsus maktablarni modernizatsiya qilish, erta aralashuv xizmatlarini joriy etish, logoped va defektologlar tayyorlash tizimini takomillashtirish – sohada sezilarli ijobiy o‘zgarishlar yuz berayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, mutaxassislar yetishmasligi, diagnostika vositalarining kamligi, amaliyotda innovatsion texnologiyalarning yetarli darajada qo‘llanilmayotgani kabi muammolar hali ham to‘liq hal etilmagan.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, maxsus pedagogikada korreksion ishlarning kelgusi taraqqiyoti quyidagi yo‘nalishlar bilan belgilanadi: Neyropedagogika va neyrotexnologiyalar asosidagi yangi metodlar yaratish, sun’iy intellektga asoslangan diagnostika va monitoring tizimlarini takomillashtirish, assistiv texnologiyalarni keng joriy etish, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish va amaliyot maktablarini kuchaytirish, ota-onalar bilan interaktiv hamkorlik dasturlarini kengaytirish, bolalarning ijtimoiy integratsiyasini kuchaytirishga qaratilgan innovatsion pedagogik modellarni ishlab chiqish.

Shunday qilib, maxsus pedagogikadagi korreksion ishlar bugungi kunda fan, texnologiya va tajribaga asoslangan holda yanada takomillashib, maxsus ehtiyojli

bolalar rivoji va ularning jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiluvchi kompleks tizimga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtasinova, Z. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

2. Yo‘ldosheva, D., & Murodova, N. Defektologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

3. Qodirova, Z. Logopediya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-4860-son qarori. – Toshkent, 2020.

5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Maxsus ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.

6. G‘ulomova, X., & Jo‘rayeva, M. Defektologik diagnostika va korreksiya. – Toshkent, 2022.

7. Rasulova, M. Nutq buzilishlari va ularni korreksiya qilish metodikasi. – Toshkent: Tasvir, 2020.

8. Karimova, R. Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashning psixologik asoslari. – Toshkent, 2021.

9. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – Москва: Просвещение, 1995.

10. Лурия А. Р. Нейропсихология детского возраста. – Москва: Академия, 2003.

11. Мастюкова Е. М. Коррекционная педагогика: Теория и практика. – Москва, 2011.

12. Певзнер М. С. Нарушения развития у детей и пути их коррекции. – Москва: Педагогика, 1996.